

Studia Biblica Slovaca

Ročník 7

2015

Číslo 1

Offprint

Studia Biblica Slovaca je recenzovaný vedecký časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Ročník VII (2015), číslo 1

Vydáva Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Kapitulská 26, 814 58 Bratislava 1, IČO 0039786510.

Vedecké kolégium/Advisory board: Reimund BIERINGER (Leuven, B) – Georg BRAULIK OSB (Wien, A) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Massimo GRILLI (Roma, I) – Leslie HOPPE OFM (Chicago, USA)

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Baďin)

Redaktor pre recenzie: František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie)

Redakčná rada/Editorial board: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Juraj FENÍK (Košice) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JAGER (Košice) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Peter JUHÁS (Wien, A) – Branislav KLUSKA (Ružomberok) – Róbert LAPKO (Košice) – Libor MAREK (Roma, I) – Jaroslav RINDOŠ (Bratislava) – Milan SOVA (Bratislava) – Jozef TIŇO (Bratislava) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Výkonný redaktor: Martina Korytiaková

Jazyková úprava: Dušan Rončák

Obálka: Martin Mičko

Na príprave publikácie sa podieľal aj Sr. Maryluke Addiman CJ a Miroslav Varšo.

Príspevky v slovenčine, češtine a v angličtine (od zahraničných autorov), alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na adresu redakcie *Studia Biblica Slovaca*, Banská 28, 976 32 Baďin (Slovakia), redakcia@biblica.sk.

Príspevky sa požadujú v elektronickej podobe, podľa možnosti v textovom editore Microsoft Word. Ak sú používané iné fonty písma pre hebrejčinu a gréčtinu ako v programe BibleWorks, tak upresniť aké, prípadne preposlať používaný font spolu s príspevkom. Príspevok typu štúdia, poznámka alebo reflexia musí byť doplnený abstraktom a jeho anglickou verzou, anglickým názvom príspevku, max. piatimi kľúčovými slovami v slovenčine/češtine a angličtine, zoznamom bibliografie a kontaktom na autora príspevku. Nevyžiadané rukopisy sa nevracajú. Redakcia si vyhradzuje právo upraviť titulok a vykonať potrebnú jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov. Upresňujúce podmienky pre prispievateľov sú dostupné www.biblica.sk.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

S povolením Arcibiskupského úradu v Bratislave zo dňa 3. júna 2014

Prot. N. 2229/2014

Studia Biblica Slovaca

Printed in Slovakia, 6/2015.

Vychádza dvakrát do roka.

Cena: 6 €

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Recenzie

TIŇO, Jozef (ed.): *Exodus* (Komentáre k Starému zákonu 3). Dobrá kniha: Trnava, 2013. 948 s. ISBN 978-80-7141-766-8.

Tretí svazek dlouhodobého týmového projektu Komentáre k Starému zákonu je věnován knize *Exodus*. Podobně jako u prvního svazku, jímž byla v roce 2008 tato ediční řada zahájena a jenž byl věnován knize *Genesis* (2008), i tentokrát se jedná o zcela zásadní publikaci, a to jak zpracovávanou látkou, tak způsobem zpracování. Druhá kniha Mojžíšova (*Exodus*) totiž obsahuje texty, jež mají pro většinu ostatních spisů biblického kánonu zcela zásadní význam a které se také mimořádně silně uplatňují v dějinách působení biblických tradic. To se týká jak látek příběhových (například vyprávění o vyvedení Izraelců z Egypta, jenž je pro starověký lid Boží základním příběhem o Hospodinově spásném díle; Ex 12–15), tak látek „legislativních“ (předání „Hospodinova zákona“ na hoře Sínaj, které je uvedeno vyhlášením tzv. Desatera; Ex 20,1-17). Význam komentáře však není dán jen důležitostí jeho látky, nýbrž vždy především způsobem zpracování. Pojednávaná publikace je v tomto ohledu na scéně slovenské (stejně jako české) biblistiky bezesporu mimořádným počinem.

Koncepce komentáře byla uvedena a explicitně zdůvodněna v prvním svazku, věnovanému knize *Genesis* (2008, s. 19-28). Svazek ke knize *Exodus* ji proto již nevysvětluje, pouze na ni odkazuje a svým provedením ji naplňuje.

Text biblické knihy *Exodus* je pro potřebu komentáře rozčleněn na základní oddíly, které tvoří dílčí literární celky, „sekce“ textu (obvykle delší než jedna biblická kapitola, výjimečně kratší; celkem 28 oddílů). Tyto oddíly jsou pak předmětem výkladu podle jednotné osnovy. Větší literárně kompoziční celky – celkem šest částí – jsou vyznačeny nejen výraznými nadpisy, ale obvykle i schématickým přehledem kompozice (štruktúra) a stručnou anotací obsahu (opis), viz např. s. 51-53, 406-409 aj. Uživateli komentáře je tím kromě podrobného výkladu textu nabídnuta také pomoc v orientaci po velkých celcích a přehled po celkové kompozici.

Témuž účelu má zřejmě sloužit nástin celkové kompozice látek tzv. Hexateuchu (tj. knih *Genesis* až *Jozue*), který je uveden na s. 45-47, a celkový

pohled na kompozici knihy Exodus na s. 47-50. Každý z těchto přehledů však nabízí jiný pohled na kompoziční logiku příslušných látek, což může být pro některé uživatele matoucí. Struktura popisující místo knihy Exodus v kompozici Hexateuchu, jež je převzata od M. A. Throntveita, sleduje tématické aspekty a vykresluje koncentrickou (chiastickou) kompoziční stavbu rozsáhlého literárního celku (tzv. Hexateuchu). Analýza kompozice samotné knihy Exodus (tedy výrazně kratší literární kompozice) sice také hodnotí tématické aspekty, nakonec ale předkládá šest velkých celků podle „dějové linie“ (podle narativní kompozice celkového rámce vyprávění). Pro potřebu komentáře a pro orientaci v kompozici knihy Exodus je toto řešení nesporně vhodnější (viz s. 50 a mezinadpisy jednotlivých částí komentáře). Prezentace více různých pohledů na kompoziční stavbu literárních celků (včetně různých variant vymezení těchto celků samých) je samozřejmě oprávněná a pro čtenáře může být přínosem. Ovšem tam, kde jsou vedle sebe uvedeny *různé* koncepce by bylo vhodné připojit vysvětlení různých přístupů a vyhodnocení uváděných variant.

Každý textový oddíl je v komentáři pojednán podle jednotné osnovy, která postupně obsahuje (1) překlad textu, (2) textové poznámky, (3) komentář po verších, (4) nástin kompozice a (5) poznámky k aplikaci. První čtyři z těchto podkapitol jsou provedeny soustavně u všech textových oddílů, poznámky k aplikaci jsou uváděny pouze u těch, kde k tomu obsahová stránka inspiruje nebo kde má oddíl výraznější vazbu či užití v církevní tradici.

(ad 1) Specifikem projektu Komentáře k Starému zákonu je nabídka nového, vlastního *překladu* textu vždy paralelně ve dvou verzích – z předlohy hebrejské (masoretský text) a řecké (Septuaginta). Obě verze překladu jsou vytištěny ve sloupcích vedle sebe a nabízejí tak možnost bezprostředního srovnávání. Jedinečným přínosem tohoto provedení je tak možnost sledovat řeckou verzi biblického textu v její soustavnosti a vlastní identitě, nikoli jen v příležitostných poznámkách o „odchykách“ od hebrejského znění. Tuto možnost obvykle nenabízejí ani velké zahraniční komentáře. V současných trendech starozákonního bádání je přitom studium řecké verze Bible v její vlastní svébytnosti velmi důležitou a dynamickou oblastí.¹ Je proto velmi přínosné, že

¹ Srv. v této souvislosti například německou edici KRAUS, Wolfgang – KARRER, Martin (Hrsg.): *Septuaginta Deutsch: Das griechische Alte Testament in deutscher Übersetzung*, Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2009, a související svazek komentáře KARRER, Martin – KRAUS, Wolfgang (Hrsg.): *Septuaginta Deutsch: Erläuterungen und Kommentare zum griechischen Alten Testament*. Bd I: Genesis bis Makkabäer. Stuttgart:

komentářová řada – a v jejím rámci svazek ke knize Exodus – umožňuje uživatelům řecký text soustavně sledovat a podrobněji s ním pracovat.

(ad 2) Textové poznámky jsou tištěny drobnějším písmem a již tím je naznačeno, že se jedná o dílčí informace s významem pro speciální zájemce. Nabízejí se zde v poměrně bohatém výběru poznámky, které ocení zejména čtenáři odborně vzdělaní v biblistice – textově kritické informace o doložených variantách v hebrejském či řeckém textu (v jednotlivých rukopisech, verzích, edicích) či jazykovědné (gramatické, syntaktické i stylistické) poznámky k příslušným formulacím v hebrejštině a řečtině (případně dalších jazycích, v nichž je text doložen). Tento typ informací ocení každý, kdo se textem v uvedených jazycích zabývá do detailů a má snahu nahlédnout hlouběji jak do specifického tvaru hlavních „textových svědků“, tak do dynamiky textové tradice.

(ad 3) Hlavní doménou každého komentáře je ovšem podrobný výklad „po verších“. Tato část – v nadpisech označovaná prostě *komentár* – poskytuje detailní informace o použitých výrazech, tedy především terminologické a frazeologické výklady, jejich kontextuální významové aspekty a věcné či historické souvislosti. V této části výkladu je tradičně také prostor pro podrobnou analýzu, uvedení variantních hypotéz řešení, uvedení argumentů *pro et contra* i pro vyjádření příslušné míry nejistoty, pokud je význam textu a jeho výklad sporný; na příslušných místech jsou vysvětlovány také širší souvislosti hypotéz, které v moderním bádání zastávají jednotliví badatelé či jejich „školy“ (včetně odkazů do příslušné literatury). Při vši povinné stručnosti je v této pasáži shrnováno velké bohatství informací, náhledů, hodnocení a interpretací, jak je současná biblistika nabízí; čtenář tak získává nejen detailní pohled na text, nýbrž také důkladný vhled do řemeslné dílny biblistů.

Specifickým koncepčním rysem ediční řady Komentáře k Starému zákonu je zařazování odstavců s citacemi či stručnými parafrázemi patristických a rabínských výkladů (včetně odkazů do příslušných pramenů). U některých oddílů je rozsah těchto citací poměrně značný, tvoří místy až třetinu textu dané části komentáře (srv. například komentář k Ex 13,17–14,31, s. 351–364). Výklad textu, který je proveden podle zásad moderní biblistiky, se tímto koncepčním počinem soustavně proplétá s „klasickou“ tradicí výkladu daných veršů. Uživatel komentáře je tím konfrontován s interpretacemi, které se sice z dnešních hledisek nezřídka jeví problematicky (zejména typologické či alegorizující interpretace založené na jednotlivostech textu, které přitom zcela opomíjejí jak historické, tak literární

Deutsche Bibelgesellschaft, 2011. Viz též GURTNER, Daniel M.: *Exodus: A Commentary on the Greek Text of Codex Vaticanus* (Septuagint Commentary Series), Leiden: Brill, 2013.

kontexty), nicméně hrají často nepominutelnou úlohu v židovské či křesťanské tradici; proto je nutné je znát. Přitom je však potřebné, aby si čtenář kriticky uvědomoval, které pasáže nabízejí *výklad* textu a které spíše jeho *usus*, a do jakých kontextů je případné užití zaměřeno. Komentář k tomu nabízí bohatý materiál.

(ad 4) Teprve po podrobném výkladu po verších jsou zařazovány pasáže, které pojednávají kompoziční stavbu příslušného oddílu (označené nadpisem *kompozícia*). V této části výkladu ale nejde jen o popis literární stavby oddílu – ta bývá také uvedena, obvykle pomocí strukturovaného přehledu pod označením *štruktúra* (např. s. 76, 126 aj.). V řadě případů je však pojednání stavby oddílu *de facto* podrobným představením celkové kompozice a logiky „kanonického tvaru“ vykládaného textu a působí tak jako celkový, na makroperspektivě založený výklad textu na úrovni celé „sekce“ (poté, co v předchozí části čtenář mohl sledovat mikroperspektivu výkladu po verších, zaměřenou na jednotlivosti a detaily). Důležitost této části výkladu lze dokumentovat v řadě pasáží, kde celkový pohled na kompozici vykládaného oddílu a zájem o vystižení celkového sdělení, a to až v poloze „zvěsti oddílu“, vede komentátory k explicitnímu výkladu teologicky klíčových témat a jejich souvislostí (viz například důkladný výklad kompozice oddílu Ex 2,11–4,18 na s. 124-142 nebo výklad kompozice podobně důležité sekce textu Ex 13,17–14,31 na s. 365-377, do něhož je zahrnut i výklad o kompozici literárních pramenů, z nichž byl text redakčně vytvořen). Svým způsobem tak tato část výkladů nabízí věcnou i teologickou sumarizaci či syntézu.

(ad 5) V pasážích označených nadpisem *aplikácia* čtenář nalezne soustavný pohled, interpretační poznámky či reflexe věcného obsahu v rovině současnosti, nejčastěji v kontextu života církve a křesťanské víry. Pokud se to z povahy textu nabízí, jsou tyto poznámky ještě dílčím způsobem členěny na obecnější rovinu víry, v níž přicházejí ke slovu otázky věroučné a či etické (*teologická aplikácia*), na specifické otázky problematiky *pastorační* a na aplikace či souvislosti textu v oblasti *liturgické*. Tento způsob strukturování výkladu je pro uživatele komentáře velmi přínosný, protože nabízí jasnou orientaci v příslušných typech výkladových poznámek, interpretací a reflexí. Čtenář je veden k tomu, aby sledoval a uvědomoval si rozdíly významu textu v rovině původního historického kontextu a v rovině aktuální (řečeno slavnou formulí Kristera Stendahla: rozdíl mezi „what the text meant“ a „what the text means“), což je pro každou práci s Písmem metodicky podstatné.

Zřetelné oddělení uvedených pěti součástí komentáře, které pojednávají každý oddíl textu (sekvenci, „sekcí“), a specifické nároky na jejich metodicky přesné zpracování vedly u této rozsáhlé a kolektivně vytvářené publikace zcela logicky k dělbě práce. Úkoly zpracovat jednotlivé části komentáře či jednotlivé sekce textu byly rozděleny mezi řadu spoluautorů. Při podrobném studiu můžeme

zjistit, že tím místy vznikla i určitá napětí či inkonzistence. Na více místech můžeme v komentáři například pozorovat, že výkladové pasáže pracují s jiným významem textu, než formuluje překlad. V některých případech to působí napětí, které zůstává pouze v implicitní rovině, někde však komentátor i výslovně „upřesňuje“ překladatele. To je na jednu stranu u kolektivního díla pochopitelné a do jisté míry to může být vnímáno i jako příležitost ke vhledu do „kuchyně“ autorského týmu. Na druhou stranu však čtenář jaksí samozřejmě očekává, že pochopení textu, které vyjadřuje překlad a komentuje výklad, bude konzistentní; není-li to tak, musí to být vysvětleno. Tato kritika se pochopitelně netýká těch pasáží, kde je text sám víceznačný a kde překlad nemůže než formulovat pouze jednu z variant, zatímco v podkapitole textových poznámek a zejména v příslušné pasáži komentáře se jejich autor může pustit do rozboru možných variant, předložit více možností a hypotéz, podrobněji je vysvětlit a vlastní interpretaci pak opřít o vyhodnocení argumentů k jednotlivým možnostem chápání textu.

Metodika zpracování tohoto komentáře celkově navazuje na linii, kterou vytyčil již první svazek edice, komentář ke knize Genesis. Opět se jedná o velmi komplexní zpracování biblického textu včetně jeho literárních a historických kontextů, které standardními postupy a současnými metodickými nástroji věnuje pozornost všem podstatným stránkám výkladu a interpretace Bible. Jak hlavní redaktor hned v úvodu trefně upozorňuje, nejedná se o žádnou „oddychovou četbu“, nýbrž o publikaci, která je určená „hlubšímu a náročnějšímu studiu Písma svatého“ (viz Úvod, s. 14).

Školený biblista rozpozná, že u pasáží, které svým literárním charakterem patří k žánru vyprávění, je uplatňována metodika narativní analýzy (zejména v souhrnných vyhodnoceních literární stavby a kompozice oddílů). Poměrně velký prostor a značnou důležitost při výkladu mají poznámky literárně historické, které patří k tzv. hypotéze pramenů – pro výklad textu jakožto literární kompozice se ukazuje jako důležité určit literární prameny, jak s nimi starozákonní biblistika v moderní době pracuje (tzv. jahvistický a elohistický pramen, texty kněžského kodexu a látky deuteronomistické; viz například exkurzy k Ex 7,8–11,10 na s. 257–265 a k Ex 13,17–14,31 na s. 367–373). Znatelně méně se v komentáři projevuje vliv současné severoamerické biblistiky s jejím výrazným využíváním tzv. rétorické kritiky, která si u každého výroku – zejména u vyjádření nároků, příkazů a směrnic – klade otázky po konkrétních souvislostech a kontextuálních funkcích daných nároků v „mocensky“ strukturovaném společenství, jež se takovými výroky má formovat.

Kritické otázky tohoto typu je ostatně vhodné si klást i při rozboru literárním, který jednotlivé vrstvy – literární prameny, jednotlivé vrstvy úprav, přepracování i „redakčního“ zpracování do komponovaných celků, jakož i vznik

konečné podoby literární kompozice – musí zařazovat do konkrétních dějinných kontextů a jejich proměn. Na mnoha místech je však komentář v této věci nezřetelný, často nenabízí v tomto ohledu žádné informace. Sice argumentuje „prameny“ či „redaktorem“, ale nemluví o jejich historickém kontextu, ani o specifické roli, kterou v něm zastávaná pozice či prosazená úprava hrála. Konkrétně se tak čtenář komentáře může na jedné straně dozvědět, že některé pasáže kněžských předpisů patří k tzv. Kněžskému kodexu (tzv. *Priesterschrift*, zkratkou *P*), v diachronní analýze jsou dokonce některá ustanovení detailně hodnocena jako „*prae-P*“ či „*post-P*“, přitom však není vyjasněno, do jakého kontextu autor komentáře *Priesterschrift* vlastně historicky zařazuje. – Nadto, a to je v této souvislosti dost závažné, v jiných pasážích komentáře se o kněžských ustanoveních mluví pouze v rovině „dějepravné“, jakoby tyto výroky synchronně patřily do „éry putování pouští“; „čas příběhu“ se tím neproblematicky pojímá jako „kontext“ příslušných ustanovení, čímž vzniká implicitní dojem, že se vlastně jedná o kontext „dějinný“ – to jest, že tyto výroky „historicky“ pocházejí z doby předmonarchické, resp. z doby před usazením Izraelců v zemi. Na některých místech přitom komentář správně uvádí, že tato ustanovení z hlediska literárně historického pocházejí z doby exilní či poexilní (v souvislosti v utvářením látek *Priesterschriftu*).

Naopak kladnou stránkou, kterou je třeba vyzdvihnout, je způsob výkladu rozsáhlých pasáží kultických předpisů a ustanovení, která jsou dnešnímu čtenáři bible a „jeho světu“ velmi vzdálená. Komentář obsahuje nejen podrobný „historický“ výklad o podobě a funkci jednotlivých součástí kultu starověkého Izraele, ale také řadu poznámek k fenoménům, které mají analogie ve světě čtenářů Bible v současnosti či jsou, byť v transformované podobě, dodnes přítomny v křesťanské bohoslužbě.

V poslední době bylo k biblické knize Exodus publikováno několik nových komentářů. Z těch, které svou koncepcí také patří k typu „velkého komentáře“, je na místě zmínit alespoň monumentální čtyřsvazkový komentář Cornelise Houtmana (v edici *Historical Commentary on the Old Testament*, Kok: Kampen, 1993–2002), velmi důkladný komentář Thomase B. Dozemana (v edici *Eerdmans Critical Commentary*, Eerdmans: Grand Rapids, 2009) a první díl novátorsky pojatého komentáře autorské dvojice Helmut Utzschneider a Wolfgang Oswald (v edici *Internationaler exegetischer Kommentar zum Alten Testament*, Kohlhammer: Stuttgart, 2013). Při srovnávání těchto publikací je možné pozorovat určité analogie v pojetí, podobné kvality i určité nedostatky či limity u každého z uvedených děl. Ty komentáře, které jsou dílem jediného autora, mají výhodu větší míry konzistence výkladu, současně však nabízejí užší paletu výkladových poznámek či materiálů. Zde recenzované dílo v tomto srovnání nabízí v mnoha

ohledech bohatý soubor materiálů, v některých částech až formou „čítanky“ (například citace patristických a rabínských výkladů); svůj záměr „holistické“ (celkové, všestranné) exegeze naplňuje mírně kaleidoskopickou prezentací variantních možností výkladu, která je ovšem v pasážích „kompozícia“, případně „aplikácia“ celkově shrnuta a zasazena do jasných teologických souvislostí. Pozoruhodným experimentem je v tomto ohledu komentář H. Utzschneidera a W. Oswalda, který prezentuje dva základní přístupy k textu, které charakterizují metodiku různých škol výkladu Písma v současné biblistice (*synchronní* čtení „kanonického tvaru“ textu a jeho *diachronní* analýzu), jako podkapitoly komentáře u každého vykládaného oddílu; jako specialisté na uvedené přístupy tak oba spoluautoři nejprve dialogicky předkládají své dílčí pohledy na tentýž text, aby se pak u každého oddílu pokusili formulovat i výslednou „syntézu“².

Celkově lze konstatovat, že svazek ke knize *Exodus* důstojně naplnil vysoké ambice komentářové řady a navzdory látce, kterou musel pojednat a která je v řadě ohledů velmi nesnadná, nabízí zdařilý výklad pro současného čtenáře. Pro slovenské i české prostředí je zvlášť cenné, že jsou ve výkladech bohatě využívány publikace tuzemských biblistů, což přispívá k jejich zařazení do celkového obrazu současného biblického bádání (viz bohatý seznam užitých literatury, s. 32-43). Stejně jako dva předchozí svazky představuje i komentář věnovaný Exodu mimořádně důležitou publikaci, která má zcela nepochybně nadnárodní, ekumenický a nadgenerační význam.

Martin Prudký

PACNER, Stanislav: *Důvěřovat v člověka a důvěřovat v Hospodina (Jer 17,5-13): exegeticko-teologický výklad*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. 411s. ISBN 978-80-244-2657-0.

Monografia sa zameriava na úryvok Jer 17,5-13, ktorý autor podrobne vykladá jednak z pohľadu biblickej exegézy, ako aj jeho teologickej dimenzie.

² Každý oddíl biblického textu je v tomto komentáři pojednán postupně v těchto subkapitolách: (a) Anmerkungen zu Text und Übersetzung, (b) Synchrone Analyse, (c) Diachrone Analyse a (d) Synthese. Tuto koncepci si ukládá uplatňovat celá edice, tzv. Internationaler Exegetischer Kommentar zum Alten Testament (IEKAT), z níž byly dosud publikovány čtyři svazky (Exodus 1–15; Sacharja 9–14; Nahum, Habakuk, Zefanja; 1 Esdras).

Obsah

Štúdie

<i>Miroslav VARŠO</i>	
Deuternomistická právna frazeológia	1-21
<i>Blažej ŠTRBA</i>	
Lútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristík Boha s ich hebrejským originálom	22-59
<i>Massimo GRILLI</i>	
„Naplnenie“ ako hermeneutická kategória Evanjelia podľa Matúša	60-74
<i>Henry Ansgar KELLY</i>	
Druhy exorcizmu v Biblii a v Cirkvi	75-87
<i>Andrea KOREČKOVÁ</i>	
Negatívna predstava života žien v záhrobí podľa gréckych náhrobných kameňov a komparácia s novozákonnými dokladmi o úmrtí žien	88-102
Abstrakty a recenzie	103-139
Správy a oznamy	140-154

Obsah

Štúdie

<i>Miroslav VARŠO</i> Deuteronomistická právna frazeológia	1-21
<i>Blažej ŠTRBA</i> Ľútostivý a milostivý Boh. Komparácia slovenských prekladov niektorých charakteristík Boha s ich hebrejským originálom	22-59
<i>Massimo GRILLI</i> „Naplnenie“ ako hermeneutická kategória Evanjelia podľa Matúša	60-74
<i>Henry Ansgar KELLY</i> Druhy exorcizmu v Biblii a v Cirkvi	75-87
<i>Andrea KOREČKOVÁ</i> Negatívna predstava života žien v záhrobí podľa gréckych náhrobných kameňov a komparácia s novozákonnými dokladmi o úmrtí žien	88-102
Abstrakty a recenzie	103-139
Správy a oznamy	140-154